

Život i djelo Federika Grisogona Povodom 550-te obljetnice njegova rođenja

Uvod

Ove godine obilježavamo 550-tu obljetnicu rođenja hrvatskog filozofa, astrologa i liječnika Zadrana Federika Grisogona. U ovom tekstu dajem kratak pregled njegovog života i djela te recepcije njegovih misli i učenja kod drugih filozofa i liječnika koji su djelovali za vrijeme i nakon njegova života. Namjera mi je ukazati na važnost Grisogonove filozofije i njegova liječničkog umijeća za hrvatsku povijest filozofije i medicine. Ovo je ujedno prigoda da se podsjetimo i na njegov rodni grad Zadar u kojem je radio i živio do kraja svojeg života.

Životopis

Federik Grisogono Bartolačić (lat. Federicus Chrysogonus ili Grisogonus), potomak stare i ugledne zadarske plemićke obitelji, rođen je u Zadru 1472. godine. Kao što je sam naveo u svom djelu *Speculum astronomicum* s pet godina ostao je bez oba roditelja.¹ Prvu naobrazbu dobio je u Zadru, a studij je nastavio na Sveučilištu u Padovi gdje se je prvo posvetio studiju prava. No posebni interes pokazao je prema matematičkim znanostima te kako bi proširio svoja znanja proputovao je cijelu Italiju i veći dio Europe »<...> ratujući pod raznim vojskovođama i slijedeći učenje božanskoga Platona i Pitagore.«² Naime 1499. godine Mletačka Republika, u savezništvu s Francuskom, ušla je u rat s Milanom. Najvjerojatnije se je i Grisogono borio na strani Mletačke Republike i sudjelovao u osvajanju Cremona.³ Oko 1500. godine boravio je u

---

¹ Federik Grisogono, »Govor preslavnog doktora umijeća i medicine, Federika Grisogona Zadrana, održan javno na Akademiji u Padovi«, u: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, Mihaela Girardi-Karšulin, Olga Perić (ur.), preveo Tomislav Čepulić (Zagreb: Institut za filozofiju, 2007), p. 9: »U petoj godini svoga života, u jednom sam danu ostao bez oba roditelja, <...>.«

² Federik Grisogono, »Govor preslavnog doktora umijeća i medicine, Federika Grisogona Zadrana, održan javno na Akademiji u Padovi«, p. 9.

³ Vidi: Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, u: Žarko Dadić, Ivo Petricioli (ur.), *Zbornik radova o Federiku Grisogonu* (Zadar – Zagreb: Filozofski fakultet u Zadru – Institut za povijest znanosti u Zagrebu, 1974), p. 57.

Rimu, a već godinu dana kasnije započeo je redoviti studij filozofije i medicine na Sveučilištu u Padovi. Njegov kolega za vrijeme studija bio je Nikola Kopernik (1473–1543). Iako su se osobno poznavali i družili Kopernik svojim učenjima nije utjecao na Grisogona.⁴ Njegovi profesori u Padovi bili su osnivač novog smjera u epidemiologiji i pjesnik Girolamo Fracastoro (oko 1478–1553), aristotelovac Pietro Pomponazzi, anatom i kirurg rodom iz Parme Alessandro Benedetti (1450 ?–1512) te liječnik Gabriel Zerbi (1445–1505). Krajem 1506. ili početkom 1507. godine stekao je doktorat iz filozofije i medicine kada je na istom sveučilištu bio i imenovan profesorom astrologije i matematike gdje je naslijedio svog prethodnika Bartolomeja Vespuccija.⁵ Godine 1509. zbog političkih razloga morao je prekinuti svoje profesorsko djelovanje u Padovi i zbog toga se je vratio u rodni Zadar gdje je radio kao liječnik. U svibnju 1512. godine boravio je u Veneciji gdje je iznio osam proročanstava⁶ koja su bila u suprotnosti sa stajališta ondašnjeg službenog političkog usmjerenja, a koja su uskoro bila demantirana. Kako bi izbjegao osudu zbog lažnih proročanstava pobjegao je iz Venecije i vratio se je u Zadar gdje je 1525. godine bio izabran za gradskog vijećnika. Od 1527. do 1528. godine bio je čak i savjetnik kneza. Umro je u Zadru između 30. prosinca 1537. i 3. siječnja 1538. godine ostavivši za sobom suprugu i šestero djece.

Objavio je dva djela: *Speculum astronomicum terminans intellectum humanu min omni scientia Federici Chrysogoni Iadertini* objavljeno u Veneciji 1507. godine te *Federici Chrysogoni nobilis Iadertini artium et medicinae doctoris subtilissimi et astrologi excellentissimi de modo collegiandi, pronosticandi et ccurandi febres, nec non de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem editae*, objavljeno 1528.

⁴ Vidi: Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, p. 58.

⁵ O Grisogonovu profesorskom djelovanju na Sveučilištu u Padovi piše Marko Antonije Contarini: »Marko Antonije, sin Karla Contarinija, kandidat filozofije i svete teologije želi sreću Federiku Grisogonu vrlo plemenitom Zadrani, premudrom doktoru umijeća i medicine, prvaku astrologa, koji redovito uspješno predaje na plemenitoj Akademiji u Padovi.« »Poslanica« u: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, p. 5.

⁶ Grmek navodi kako riječ o sljedećim proročanstvima: »<...> prvo, na dan 8. lipnja kobna će se novost saznati u ovoj državi i bit će velikog plača i naricanja (tj. mletačka će vojska biti potučena); drugo, zvijezde su tako sklone francuskom kralju da te godine ne može izgubiti bitke makar ratovao protiv cijeloga svijeta; treće, rimski kralj (tj. njemački car) neće htjeti te godine ni mira ni primirja s Mlečanima; četvrto, španjolski kralj ih izdaje, pa će se u drugoj polovini godine otkriti kako je on veliki neprijatelj Mlečana; peto, španjolski poslanik knez de Chariati, koji se upravo nalazi u Veneciji, izdajnik je i održava veze s Francuzima; šesto, papa će biti istjeran iz Rima još u toku godine i na njegovo će mjesto doći kardinal Santa Crose; sedmo, Mlečani će izgubiti između Padove i Treviza. Osmo je proročanstvo bilo toliko nezgodno da je cenzurirano u dnevniku.« Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, p. 63.

godine također u Veneciji. Oba djela prevedena su na hrvatski jezik: *Rasprave o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci netom objavljene godine 1528.* prevedeno je 1990. godine, a *Astronomsko zrcalo* 2007. godine.

Položaj Zadra u Mletačkoj Republici

Grad Zadar, smješten u središtu istočne obale Jadrana, prvi puta se javlja u 4. st. pr. Kr. kao naselje u kojem je živjelo ilirko pleme Liburni. Nakon 59. godine pr. Kr. grad je postao rimski municipij, a u 7. stoljeću središte bizantskog termata Dalmacije. Mlečani i Križari su 1202. godine osvojili i spalili grad. Višestoljetna borba Mletačke Republike za prevlast nad istočnom obalom Jadrana završila je 9. srpnja 1409. godine, kada je pretendent na ugarsko-hrvatsko prijestolje Ladislav Napuljski Mlecima za 100 000 dukata prodao Pag, Zadar, Novigrad i Vranu te pravo na cijelu Dalmaciju. Istočni Jadran tako je postao *Stato da Mâr* koji se protezao od sjevernog Jadrana do Krete. U vrijeme Grisogonova života Venecija je već jedno stoljeće vladala Zadrom kojim su upravljali gradski knez i gradski kapetan. Plemićko vijeće pomagalo je knezu poslanom iz Venecije koji je bio odgovoran samo duždu. Grad je imao važnu stratešku i ekonomsku ulogu. Humanizam i renesansa, zahvaljujući neposrednom i nesmetanom utjecaju Venecije, uhvatili su snažne korijene u Zadru.⁷ U gradu su stvarali književnik Petar Zoranić (1508 – između 1543 i 1569) autor prvog hrvatskog romana *Planine* objavljenog u Veneciji 1569 te pjesnici Brne Karnarutić (oko 1515–1573) i Juraj Baraković (1548–1628). Zahvaljujući njima Zadar je postao jednim od središta renesansne književnosti u Dalmaciji.

Sveučilište u Padovi, smješteno na teritoriju Mletačke Republike, imalo je najvažniju ulogu u obrazovanju intelektualaca s istočne obale Jadrana. Na njemu su studirali Juraj Dragišić (Georgius Benignus), Faust Vrančić (Faustus Verantius), Marko Antun de Dominis (Marcus Antonius de Dominis), Marin Getaldić (Marinus Ghetaldus), Juraj Dubrovčanin (Georgius Raguseus) i naravno Federik Grisogono. Učenjaci iz Dalmacije obnašali su i visoke dužnosti na padovanskom Sveučilištu. Prvi rektor iz Dalmacije bio je Dubrovčanin Matija Ranjina koji je spomenutu dužnost obnašao školske godine 1397/98. U Zadru su također bili osnovani posebni fondovi za financiranje studija u Padovi.

Hrvati iz Dalmacije počeli su se intenzivnije naseljavati na područje Mletačke Republike tijekom druge polovice 15. stoljeća gdje su se uglavnom bavili različitim obrtima. Jedino institucionalno ustrojeno tijelo Hrvata u Mlecima

⁷ Vidi: Ivo Petricioli, »Zadar na prijelomu XV i XVI stoljeće«, u: Žarko Dadić, Ivo Petricioli (ur.), *Zbornik radova o Federuku Grisogonu*, pp. 23–24.

bila je bratovština sv. Jurja i Tripuna (*Scuola dei SS. Giorgio e Trifone*) koja je utemeljena 25. svibnja 1451. godine.

Grisogonova djela

Kao što je već rečeno Grisogono je objavio dva djela. Postoje samo dva sačuvana primjerka njegova djela *Speculum astronomicum*. Jedan se čuva u Nacionalnoj biblioteci Marciana u Veneciji, a drugi u biblioteci Katoličkog sveučilišta Sacro Cuore u Brescii. Riječ je o zbirci Grisogonovih predavanja koje je držao na Sveučilištu u Padovi.⁸ U njima se bavi matematikom i njezinim raznim disciplinama: aritmetikom, astronomijom/astrologijom, geometrijom i glazbom. Djelo započinje poslanicom Marka Antonija Contarinija Grisogonova studenta na Sveučilištu u Padovi koji ga naziva najmudrijim od filozofa i prvakom astrologije,⁹ a slijedi »Govor preslavnog doktora umijeća i medicine, Federika Grisogona Zadrana, održan javno na Akademiji u Padovi« Grisogonov govor u kojem, između ostalog, iznosi niz autobiografskih podataka. Djelo je podijeljeno na »Uvod« koji se dijeli na četiri poglavlja, pri čemu je prva rasprava podijeljena na četiri potpoglavlja i na »Više od izlaganja« koje je podijeljeno na deset poglavlja (o točki, crtama, kutovima, likovima, krugu, trokutu, kvadratu i drugim likovima sastavljenim iz trokuta, o paralelama i postulatima te o aksiomima). Djelo završava nenumeriranim poglavljem »U vezi s prvom Euklidovom propozicijom«. Njegovo drugo djelo, posvećeno mletačkom knezu Andriji Grittiju,¹⁰ *Federici Chrisogoni nobilis Iadertini artium et medicinae doctoris subtilissimi et astrologi excellentissimi de modo collegiandi, pronosticandi et ccurandi febres, nec non de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem editae*

⁸ »Poslanica« u: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, pp. 7–9: »O sretnih li nas, kojima se posrećilo da se nađu u ovom vremenu i da imaju takva vođu u objašnjavanju nauka pod čijom zastavom ćemo ravnim, a ne krivudavim putem doći do vrhunca sreće! Stoga moj Frederiče: premda ćemo te u kasnije vrijeme smjestiti među zvijezde, ipak ti u međuvremenu šaljem objavljene tvoje rasprave i predavanja održana u Gimnaziji u Padovi, sakupljena ovamo; također i govor s općom raspravom o božanskim matematičkim znanostima (ta se rasprava s pravom treba zvati astronomskim zrcalom, jer omeđuje svu moć ljudskog razuma u svim znanostima, jer obuhvaća sve ljudsko i božansko). To sam dao tiskati da bi glas o tome došao i do potomstva. A tvoja ostala predavanja koja si održao i koja ćeš, na opće dobro, održati, ostavljam tebi da otisneš.«

⁹ »Poslanica« u: Federicus Chrysogonus / Federik Grisogono, *Speculum astronomicum / Astronomsko zrcalo*, p. 5: »Stoga Federiče, najmudriji od filozofa i prvače astrologije <...>«

¹⁰ »Prevedrom i nikad pobijedenom Mletačkom knezu Andriji Grittiju Federik Grisogono Zadrana doktor umijeća i medicine i profesor astronomije želi sreću!«

sačuvano je u sedam primjeraka koji su pohranjeni u Nacionalnoj biblioteci u Parizu, Britanskom muzeju u Londonu, Biblioteci Wellcome u Londonu, Biblioteci sv. Marka u Veneciji, Nacionalnoj medicinskoj biblioteci u Bethesda (SAD) i jedan primjerak je u privatnom posjedu.¹¹ Djelo se sastoji od 22 numerirana i 1 nenumeriranog lista formata *in folio*, a tekst je raspoređen u dva stupca. Sadržajno je podijeljeno na sedam poglavlja: »O znanstvenoj metodi raspravljanja o bolestima«, »O prognoziranju bolesti po kritičnim danima«, »O znanstvenoj metodi liječenja groznica«, »Rasprava o kugi«, »Poglavlje. O uzroku smrti«. Uz ovo djelo objavljena je kratka rasprava o ljudskoj sreći i savršenstvu (»O najvećoj sreći i najvišem stupnju savršenstva«), svečani govor koji je kao student održao na Sveučilištu u Padovi te rasprava o plimi i oseci (»Rasprava o tajnom uzroku morske plime i oseke«). Upravo ova rasprava o plimi i oseci je »s povijesnoznanstvenog gledišta <...> daleko najvažnije Grisogonovo djelo.«¹² Knjiga je svojevrstni priručnik astrološke medicine unutar kojeg je objavljen i astrološki dijagram osobe koju naziva Sokrat i koja se je razboljela u Zadru 9. listopada 1527. godine u 21'43 sati.¹³ Važno je reći kako je upravo Federik Grisogono bio prvi liječnik s područja Dalmacije koji je napisao originalno medicinsko djelo.¹⁴

Recepcija Grisogonovih djela

Svojim djelom *Rasprave o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci netom objavljene godine 1528*. Grisogono je utjecao na talijanske liječnike koji su ga spominjali u svojim medicinskim raspravama. Također je izazvao interes svojim kratkim spisom o plimi i oseci, dok je njegovo prvo djelo *Astronomsko zrcalo* prošlo nezamijećeno među renesansnim misliocima.

Jedan od Grisogonovih sljedbenika i pristaša bio je talijanski liječnik Giovanni Antonio Magini (1555–1617), koji je često citirao Grisogonove sta-

¹¹ Vidi: Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, p. 65.

¹² Mirko Dražen Grmek, »Životna staza zadarskog učenjaka Federika Grisogona«, p. 66.

¹³ Federik Grisogono Bartolačić, *De modo collegiandi, pronosticandi et ccurandi febres, nec non de humana felicitate, ac denique de fluxu et refluxu maris lucubrationes nuperrime in lucem editae / Rasprave o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci netom objavljene godine 1528.*, Branko Kesić (ur.), preveo Jakov Stipišić (Zagreb: JAZU, 1990), p. 24: »Uzmimo da je Sokrat počeo pobolijevati od groznice u srijedu devetog listopada u 21 sat i 43 minute i da je prvi jaki napad groznice bio prvog dana kada se Mjesec našao u 23. stupnju Ovna.«

¹⁴ Vidi: Mirko Dražen Grmek, »Hrvati i Sveučilište u Padovi«, *Ljetopis za godinu 1955*, knjiga 62 (Zagreb: JAZU, 1957), p. 358.

vove u svom djelu *De astrologica ratione (O astrološkom objašnjenju)* (1607). Grisogono je utjecao i na Gaspara Contarinija (1483–1542) koji je studirao u Padovi od 1501. do 1509. godine. Štoviše citirao ga je i Frane Petrić (1529–1597) u svojoj *Nova de universis philosophia / Nova sveopća filozofija* – ali ne kao astrologa i liječnika, već kao prirodoslovac koji je objasnio novu teoriju plime. U toj teoriji plime Grisogono je tvrdio da pod djelovanjem Mjeseca i Sunca (u odvojenim vremenima) more poprima jajoliki oblik i tako stvara varijacije razine mora. To je bila nova teorija i imala je izravan utjecaj ne samo na Petrića, već i na Girolama Cardana (1501–1576) te Giovannija Paola Galluccija (1583–1621), jednog od osnivača druge *Accademia di Venezia* i poznatog astronoma koji je u svom djelu *Theatrum mundi et temporis (Teatar svijeta i vremena)* razvio zvjezdanu kartu koja je bila prva karta koja je koristila koordinatni sustav iz kojeg se s rubova moglo očitati položaj zvijezda u nebeskoj širini i dužini. U svom djelu *De auri essentia et eius facultate in medendis ac sanandis morbis compendium (Kompendij o biti zlata i njegovu svojstvu u ljekarjama i liječenju bolesti)* objavljenom u Veneciji 1646. liječnik Vincentius de Carellis spominjao je Grisogona i četrnaesto poglavlje njegovog djela *Rasprave o načinu dijagnosticiranja u kolegiju...* u kojem se Grisogono bavio spoznajom izvorišta putridnih groznica.

Zaključak

Grisogono je bez sumnje jedan od značajnijih mislioca šesnaestoga stoljeća koji je živio i djelovao u Hrvatskoj i to iz nekoliko razloga. Prije svega Grisogono je svojom prirodnom filozofijom, prvenstveno medicinom, koju svrstava unutar prirodne filozofije, donosio i primjenjivao u svakodnevnom djelovanju u pristupu bolestima, bolesniku i liječenju. Zanimljivo je kako je učenja koje je stekao na sveučilištu u svakodnevnoj praksi kombinirao s iskustvima lokalnih vidarica i pučkom medicinom koja se kroz upotrebu pokazala korisnom. U kontekstu njegova bavljenja medicinom Grisogono je gorljivi zastupnik astrologije i astrološke medicine i time ulazi u kontekst šireg pokreta karakterističnog za renesansu u kojem se astrologija uklapa u onodobnu prirodnu filozofiju i medicinu. Svojim je intelektualnim radom utjecao na mislioce koji dolaze nakon njega i to prije svega izvan lokalne sredine u kojoj je djelovao.